

СТРЕМБИЦЬКА

Леся Леонідівна

strembitska@gmail.com

УДК 331.5:338.246

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ БЕЗПЕКИ РИНКУ ПРАЦІ ТА УМОВ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

CONCEPTUAL BASES OF UNDERSTANDING OF LABOUR MARKET SECURITY ESSENCE AND CONDITIONS OF ITS FORMATION

старший викладач,
Уманський державний
педагогічний університет
імені Павла Тичини

У статті досліджено поняття безпеки ринку праці та охарактеризовано умови її формування з позицій особливостей сучасної динаміки економічного розвитку і зумовленою цими процесами трансформацією системи зайнятості. Встановлено, що основною умовою безпеки ринку праці є формування можливостей для діяльності, що забезпечує адекватне отримання доходів,

або ж ситуація, за якої досягається збалансування попиту і пропозиції на ринку праці. Основною загрозою безпеці ринку праці визначено поширення безробіття із обов'язковим врахуванням його довгострокової форми, а також наслідків, що спричиняються ним. В умовах неминучості змін трудової активності робочої сили протягом життя та зростання нестабільності зайнятості під дією дестабілізуючих чинників забезпечення безпеки ринку праці потребує розширення змісту колективно-договірного регулювання і розробки відповідного соціального страхування.

В статье исследовано понятие безопасности рынка труда и охарактеризованы условия ее формирования с позиций особенностей современной динамики экономического развития и обусловленной этими процессами трансформацией системы занятости. Установлено, что основным условием безопасности рынка труда является формирование возможностей для деятельности, обеспечивающей адекватное получения доходов, а также ситуация при которой достигается сбалансирование спроса и предложения на рынке труда. Основной угрозой безопасности рынка труда определено распространение безработицы с обязательным учетом ее долгосрочной формы, а также последствий, вызванных ею. В условиях неизбежности изменений трудовой активности рабочей силы в течение жизни и роста нестабильности занятости под действием дестабилизирующих факторов обеспечение безопасности рынка труда нуждается в расширении содержания коллективно-договорного регулирования и разработки соответствующего социального страхования.

* * *

In the article the notion of the labor market security is researched and the conditions of its formation from the point of the peculiarities of the modern dynamics of economic development and the employment system's transformation resulted by these processes are described. The purpose of the work is to determine the content and conditions of the labor market security formation according to modern theoretical and methodological approaches.

It has been established that the main condition of labor market security is the opportunities' formation for activities that ensure adequate income generation, or the situation in which the offer and demand balancing in the labor market is achieved. The distribution of unemployment with the mandatory consideration of its long-term form, as well as the consequences by that, is defined as the main threat to the labor market security. In conditions of the changes' inevitability in labor force activity during the lifetime and the growth of employment's instability under influence of destabilizing factors the ensuring of the labor market security requires the expansion of collective and contractual regulation's content and the development of appropriate social insurance.

The generalization of theoretical approaches for definition of the labor market security and the its formation's conditions can consider that as the system, the main elements of which are the institutional environment and an appropriate mechanism for its implementation, that are intended to ensure the risks' avoidance in the field of employment and provide wide opportunities for the work activities' development of in the conditions of obtaining sufficient income both during working life and after retirement, as well as guaranteeing the various types of employee's mobility security in the course of the labor market's instability increasing and the employment relations' transformation.

Ключові слова: безпека ринку праці, зайнятість, безробіття, ринок праці

Ключевые слова: безопасность рынка труда, занятость, безработица, рынок труда

Keywords: labour market security, employment, unemployment, labour market

ВСТУП

Увага до питання безпеки ринку праці особливо загострилася в умовах зростання нестабільності економіки, посилення глобалізації, різких структурних змін в економіці та технології виробництва продукції і послуг. Це відповідно зумовлює значні коливання в рівнях зайнятості та безробіття, збільшує гнучкість та одночасно зменшує захищеність зайнятості, призводить до значного поширення її атипових форм, які міцно закріплюються в системі соціально-трудова відносин і переходять, так би мовити, у категорію «норми». Таким чином ринок праці закономірно стає менш стабільним, нарастають ризики у його функціонуванні, посилюються загрози для розбудови моделі соціально-орієнтованої економіки та можливостей для гідного і благополучного життя населення.

В науковій літературі проблеми ринку праці досліджують такі відомі вчені як О. Грішнова, А. Колот, Е. Лібанова, Л. Лісогор, В. Онікієнко, О. Павловська. Питання безпеки перебувають в полі зору З. Варналія, О. Власюка, В. Гейця, Л. Шевченко, О. Гриценка. Дослідження ринку праці в аспекті безпекового підходу в Україні практично не проводилось, а обмежується працями, що стосуються площини, в якій розглядаються проблеми соціальної безпеки. На противагу цьому, на світовому рівні в останній період особливо збільшилась кількість праць щодо дослідження безпеки ринку праці, що зумовлено наростанням чинників дестабілізації в трудовій сфері при одночасній орієнтації розвинених країн досягти благополуччя в суспільно-економічному розвитку.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні змісту та умов формування безпеки ринку праці відповідно до сучасних теоретико-методичних підходів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, ресурси Internet, дослідження міжнародних організацій.

При проведенні дослідження використано методи логічного аналізу, порівняння та узагальнення, які дозволили поглибити наукове розуміння безпеки ринку праці.

РЕЗУЛЬТАТИ

За визначенням Міжнародної організації праці (МОП) [1], безпека ринку праці виникає за умов, коли є достатні можливості для діяльності, яка передбачає адекватне отримання доходів або де «пропозиція» наближається до «попиту». Відмічається також, що для досягнення безпеки необхідною умовою є сподівання того, що можливості покращаться, або якщо вже досягнуто високих результатів, то вони залишаться такими ж. З метою моніторингу моделей забезпечення безпеки ринку праці та здійснення міждержавних порівнянь у вказаній сфері МОП розробила Індекс безпеки ринку праці (Labour market security index – LMSI), що в цілому охоплює три типи індикаторів:

1. «Вхідні індикатори» (Input indicators) – це національні та міжнародні інструменти та нормативно-правові акти, що необхідні для захисту працівників;

вони передбачають врахування наявного інституційного середовища в країні щодо забезпечення безпеки ринку праці. Прикладом є наявність законів та Конвенцій МОП про несправедливе звільнення, про недопущення гендерної дискримінації в сфері праці, розробка системи соціального забезпечення по безробіттю.

2. «Індикатори процесу» (Process indicators) – це механізми чи ресурси, які здатні реалізувати розроблені принципи і правила, що представлені як «Вхідні індикатори». Прикладом може бути рівень державних витрат на програми зайнятості, дієвість системи соціального партнерства, а також система показників економічної діяльності, які надають можливість оцінити, наскільки ринок є потенційно сприятливим для додаткового працевлаштування.

3. «Індикатори результатів» (Outcome indicators) – це показники, які відображають результати національної економічної політики та стан ринку праці, тобто це показники, що визначають, наскільки ефективними є «Вхідні індикатори» та «Індикатори результатів». Згідно підходу МОП, в якості основного індикатора рівня безпеки на ринку праці прийнято показник рівня безробіття, але вказується, що окремо взято цей показник не може враховувати особливості країн з перехідною економікою та аграрних країн, в яких досить поширеною є неформальна діяльність. Тому рівень безробіття доповнюють сукупністю додаткових показників з обов'язковим врахуванням гендерної рівності, які в цілому характеризують модель можливостей щодо реалізації працездатності на ринку праці.

Отже, Міжнародна організація праці здійснює дослідження складових безпеки ринку праці з позицій системного підходу, при якому чітко структуровані складові системи: вхід-процесор-вихід, тому високій рівень безпеки ринку праці як результуючий показник (який отримується на виході з системи) може бути досягнутий лише за умов належного формування інституційного середовища (яке має місце на вході в систему) та ефективного механізму і відповідним чином організованих засобів його реалізації (що відноситься до процесора системи). Це вказує на необхідність комплексного дослідження складових формування та забезпечення безпеки ринку праці.

У відповідності з дослідженням Організації економічного співробітництва та розвитку (англ. OECD) «Measuring Labour Market Security and Assessing its Implications for Individual Well-Being, 2016» («Вимірювання безпеки ринку праці та її наслідків для індивідуального благополуччя») [2, с. 7-9], визначено, що безпека ринку праці (labour market security) охоплює ті аспекти економічної безпеки, які відносяться до ризику втрати роботи та його наслідків для працівників і їх сімей. Одночасно розглядається поняття небезпеки ринку праці з точки зору ризику стати безробітним з усіма очікуваними витратами, що витікають з цього та в цілому залежать від тривалості безробіття і рівня державного страхування по безробіттю. Варто наголосити на тому, що фокусування уваги Організації економічного співробітництва та розвитку на досліджен-

ні безпеки ринку праці зумовлене тим, безпеку ринку праці визначено одним з чинників, що мають вирішальне значення для досягнення благополуччя працівників і дозволяють здійснити комплексну оцінку якості праці. У роботі зазначається, що в загальному ступінь безпеки ринку праці є результатом взаємодії між системою захисту зайнятості, системою компенсації з безробіття та активною політикою на ринку праці.

Лібералізація торгівлі, значне поширення офшорінгу та технологічний прогрес призводять до зростання ризиків для працівників на ринку праці, що зумовлює необхідність пошуку нових моделей безпеки, яка базується за межами відносин стабільної зайнятості. Центральним питанням дискусії реформування ринку праці постають питання щодо законодавчого захисту зайнятості в аспекті поширення короткострокових контрактів та зменшення охоплення робочої сили колективно-договірним регулюванням. Це вимагає перегляду засобів захисту працівників в залежності від коливань сукупного попиту за умов збереження гнучкості найму робочої сили. В дослідженні вказується, що можливо мати гнучкі ринки праці та забезпечити безпеку для працівників, якщо дотримуватися певних умов щодо здійснення інвестицій в політику ринку праці та соціальні права, дотримуватися балансу в гнучкості між роботодавцями та працівниками, проводити постійний соціальний діалог [3].

Безпека ринку праці тісно пов'язана з категорією безпеки зайнятості. За визначенням колективу науковців [4], безпека зайнятості означає такий стан національної економіки та інститутів, за якого забезпечується збалансованість робочої сили та робочих місць у всіх галузях і регіонах країни, є можливість своєчасно реагувати на виклики з боку світових ринків праці. Відмічається, що основними загрозами у сфері зайнятості на даний час є безробіття, коли частина економічно активного населення не може знайти роботу, яку вона здатна виконувати через перевищення пропозиції праці над попитом на неї.

На нашу думку, означене вище вимагає дослідження окремих видів безробіття з точки зору їх здатності нести загрози для ринку праці та впливати таким чином на рівень його безпеки.

Повертаючись до встановлення взаємозв'язку між безпекою зайнятості та безпекою ринку праці, варто відмітити, що у праці [5] ці поняття розглядаються з точки зору їх розвитку та у взаємозв'язку з динамікою процесів у соціально-трудовій сфері, а також здатності відповідати соціально-економічним потребам сьогодення. Вказується, що початковою та загальноприйнятою була поширеною думка, що безпека для працівників походить з набуття стабільної роботи, коли працівник, маючи певний досвід роботи за короткостроковими контрактами, отримує довгостроковий контракт та стабілізується на так званому "внутрішньому ринку праці". Однак, як аналітики, так і політики, відмічають, що безпека, котра забезпечується фірмами завдяки стабільним робочим місцям, вже є недостатньою, та пропонується захист роботи доповнити захистом зайнятості, що дозволить здійснювати «захищені» переходи від одного роботодавця

до іншого (реалізація чого потребує залучення ресурсів за межами фірм). По цій причині автор праці (Bernard Gazier, 2013) приходить висновку, що краще оперувати терміном «безпека ринку праці», оскільки безпека роботи та безпека зайнятості (що забезпечується однією фірмою) не може захищати працівників на більш гнучких ринках праці. Безпека ж ринку праці надає додаткові рівні безпеки, забезпечуючи захищену мобільність, тобто захищені переходи на ринку праці завдяки відповідній політиці та соціальним правам. Також наголошується, що збереження стабільної роботи залишається центральною метою, проте насправді протягом всього життя люди здійснюють багато переходів (наприклад, від школи і навчання до роботи та назад у випадку перепідготовки; від одного роботодавця до іншого тощо). Виходячи з цього, безпека ринку праці полягає в уникненні так званих «поганих» переходів, які ведуть до тривалого безробіття та / або до бідності.

Глобалізація та технічні зміни трансформують відносини зайнятості, спричиняють більшу нестабільність та меншу безпеку на ринку праці. Хоча глобалізація в цілому не руйнує довгострокові трудові відносини, але вона збільшує гнучкість і підвищує страх втрати роботи, що змушує працівників прийняти менш сприятливі умови праці. Поряд з тим, що гнучкі ринки праці призводять до певних вигод з точки зору рівня зайнятості та якості праці, практичне досягнення принципів гідної праці потребує суттєвої стабільності у системі зайнятості та надійного інституційного середовища з політикою ринку праці, яка б забезпечувала систему безпечних переходів (між робочими місцями, між роботою та безробіттям, між роботою та навчанням тощо). Це вимагає розширення змісту колективно-договірного процесу, оскільки вимоги роботодавців щодо збільшення регулювання гнучкості все більше будуть супроводжуватися вимогами представників працівників посилити безпеку у процесі цих змін, таким чином скорочення захисту зайнятості має бути компенсоване на основі забезпечення безпеки праці. Зміна можливих компромісів між стабільністю, гнучкістю і безпекою на ринку праці у відповідь на виклики процесу глобалізації потребує розширення переговорного процесу із залученням до цього держави, виходячи з того, що страхування ризиків на ринку праці та досягнення високого рівня добробуту належить до її рівня регулювання [6].

Таким чином, досягнення безпеки ринку праці не може обмежуватися фірмовим рівнем, а потребує відповідного інституційного забезпечення на рівні держави, що підкреслює більш широкую ємність поняття «безпека ринку праці» у порівнянні з поняттям «безпека зайнятості».

У подальшому дослідженні необхідно підкреслити, що безпека ринку праці прямим чином впливає на можливість заробітків, а отже, й на благополуччя населення. Розвинені країни світу питання благополуччя визначають центральним в цілях соціально-економічної політики. Варто відмітити, що серед багатьох аспектів такого широкого поняття як благополуччя, у праці [7] це поняття розглядається стосовно ринку праці. При цьому подається методика розрахунку Індексу благополуччя ринку праці, одним з компонен-

тів якого є показник безпеки ринку праці, який передбачає врахування три види ризику, з якими стикається робоча сила:

- ризик, пов'язаний з безробіттям – вважається основним, оскільки має значні фінансові наслідки для робочої сили. При цьому враховуються чотири субіндекси: середньоарифметичне значення рівня безробіття в цілому та рівня довготривалого безробіття; рівень охоплення поточних безробітних системою страхування по безробіттю; коефіцієнт заміщення виплат по безробіттю; ступінь законодавчого захисту зайнятості;

- ризик, пов'язаний з зайнятістю – включає врахування смертності від нещасних випадків на виробництві та втрату часу роботи в результаті травм та хвороб на робочому місці;

- ризик настання бідності при виході на пенсію – враховується виходячи з того, що працівники протягом усього свого трудового життя набувають прав на пенсійне забезпечення, і пенсія розглядається як «відстрочена заробітна плата», а будь-яке відстрочення створює ризик для майбутнього; тобто ступінь захищеності доходів працівників при виході на пенсію також є елементом безпеки ринку праці.

Отже, як бачимо, оцінювання безпеки ринку праці на основі вище представленої методики передбачає врахування настання як реальних, так і потенційних ризиків, що підтверджує необхідність комплексного та багатоаспектного підходу до дослідження категорії «безпека ринку праці».

ВИСНОВКИ

Узагальнення теоретичних підходів до визначення безпеки ринку праці та умов її формування дозволяють розглядати її як систему, основними елементами якої є інституційне середовище та відповідний механізм його реалізації, які покликані забезпечити уникнення ризиків у сфері зайнятості та надати широкі

можливості для розвитку трудової діяльності за умов отримання достатніх доходів як під час трудового життя, так і після виходу на пенсію, а також гарантуватиме захищеність різних видів мобільності працівників при посиленні нестабільності ринку праці та трансформації відносин зайнятості.

Список використаних джерел

1. Labour Market Security Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ilo.org/sesame/SESHelp.NoteLMSI>
2. Measuring Labour Market Security and Assessing its Implications for Individual Well-Being [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5jm58qvzd6s4-en.pdf?expires=1525097125&id=id&accname=guest&checksum=B5CF361E00F385644A5C9F4A7716847B>
3. Security in labour markets: Combining flexibility with security for decent work [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ilo.ch/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_elm/---analysis/documents/publication/wcms_113923.pdf
4. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / Л.С. Шевченко, О.А. Гриценко, С.М. Макуха [та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2009. – 321 с.
5. Labour market institutions [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00976731/document>
6. Protected mobility for employment and decent work: Labour market security in a globalised world [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pdfs.semanticscholar.org/2a2d/616dadaaccfd30c19cd59a41ae49e6f9f4e1.pdf>
7. An Index of Labour Market Well-being for OECD Countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csls.ca/reports/labmkt.pdf>